

DEN UNDERBARA STATSKUPPEN

Herbert Tingsten skriver i denna och en följande artikel om statskuppen 1851, då presidenten Ludvig-Napoleon gjorde sig till Napoleon III, och om dess plats i det franska politiska mönstret.

Tre av huvudaktörerna i statskuppen 1851: från vänster general Saint-Arnaud, inrikesministern de Morigny samt Ludvig-Napoleon, som blev kejsar Napoleon III.

UNDER DE SENASTE årtiondena har några bra kortfattade biografier skrivits om Napoleon III, men ingen har sökt att genom en undersökning av källmaterialet komplettera och korrigera äldre forskningar och ge en ny levnadsbeskrivning i den stora stilen. Den lucka håller nu på att fyllas. En utmärkt historiker, Adrien Dansette, känd för en rad arbeten om den tredje republiken, förbereder en framställning av Napoleons och det andra kejsardömet historia i sex band. Det första, omfattande tiden till och med 1851 års statskupp, har nu utkommit: *Louis Napoléon à la conquête du pouvoir* (Hachette, 18 franc). Det är byggt på omfattande forskning, skrivet med precision och engagemang, och ger, såvitt jag kan finna, åtskilligt nytt i fakta och karaktäristiker.

Här skall jag huvudsakligen gå in på statskuppen och dess förhistoria. Bland de många speciella problem Dansette utreder är frågan om Napoleons börd. Det har av flera författare, med stöd av en del indicier, påståtts att Napoleon III, som kom till makten som den store Napoleons brorson, inte alls var en napoleonid, inte var son till kung Ludvig av Holland, utan till en av drottning Hortenses älskare, greve de Flahault. Dansette anser det omöjligt att på nu tillgängligt material lösa problemet. Men efter en minutiös redogörelse för drottningens resor och umgänge vid den tid då Ludvig-Napoleon avslades blir slutsatsen att någon bevisning eller ens några starka skäl för att de Flahault (eller andra av ryktet framdragna faderspretendenter) under denna period varit Hortenses älskare inte kan förebringas. Man måste alltså, om ock med någon tvekan, erkänna den legitima börd.

Vid fyrtio års ålder, vid valet den 10 december 1848, blev denne Ludvig-Napoleon, sedan Napoleon III och "fransmännens kejsare", vald till den andra republikens förste president. Han fick 5,4 miljoner röster, 75 procent av alla avgivna. Det var en förbluffande händelse, till synes mera märkvärdig än boulangismens framgångar fyrtio år senare, Hitlers första valseger 1930 eller de Gaulles maktövertagande 1958. Napoleon hade sedan sin barndom knappast varit i Frankrike utom som fånge i Ham 1840—1846, han hade bott

huvudsakligen i tyska Schweiz och under ett par senare skeden i England, han talade franska med tysk brytning och hade blamerat sig vid sina få offentliga framträdanden. Hans konkurrenter var, enligt varje rimlig jämförelse, stora och ryktbara män: general Cavaignac, som slagit ned juniupproret i Paris och var borgerlighetens räddare, Ledru-Rollin, den nya regimens politiske framför andra, Lamartine, landets mest berömda skald och republikens officiella vältalare. Hur var det möjligt?

I huvudsak är svaret oomtvistligt. Den napoleonska legenden hade sedan tjugå år helt överskuggat det första kejsardömet svagheter och misslyckanden: förtrycket, de ständiga krigen, raden av nederlag 1812—1815. Officerare, historiker, litteratörer, journalister hade återställt bilden av revolutionens fullkomnare och Europas besegrare, och borgarkonungen Ludvig Filip hade i farlig popularitetsjakt krönt myten genom att under fantastiska ceremonier föra kejsarens aska från S:t Helena till Paris. Genom sina skrifter och framför allt genom sina revoltförsök i Strasbourg och Boulogne — med fångelsestiden i Ham som konsekvens — hade Ludvig-Napoleon, ehuru föga känd bland massan av folket, lyckats bli napoleonsk pretendent. Det har ofta betonats att pretendenten, efter återkomsten till Frankrike 1848, förberett sin valseger genom en skicklig propaganda; liksom de flesta diktatorsaspiranter var han på en gång starkt nationell, konservativ i sitt lovprisande av ordning och äganderätt och vagt socialistisk i sina krav på en social nydaning. Dansette betonar också denna synpunkt, men framhäver än mer det napoleonska namnets betydelse. Genom den allmänna rösträtten

steg antalet väljare från 240 000 till nio miljoner, en i världshistorien kanske enastående utvidgning. En stor del av väljarna var analfabeter, och namnet Napoleon var det enda som alla hade hört. Många trodde sig rent av, har det sagts, rösta på den "gamle" kejsaren.

Ett förhållande av spänning och konkurrens mellan president och representation var nära nog oundvikligt enligt den nya författningen. Dels genom otydlighet i paragraferna om statsorganens kompetens, dels genom de egenartade reglerna om val. Presidenten, som inte kunde omväljas, skulle avgå den 9 maj 1852, och samma dag skulle ett nytt presidentval äga rum. Den ordinarie representationen, vald i maj 1849 och ouplöslig, skulle sitta till den 28 maj 1852, med val till den nya församlingen en månad tidigare. Redan tidigt tog de skilda grupperna i intriger och konflikter sikte på en kraftmätning före dessa båda val; under sömmaren och hösten

1851 stegrades oron och motsättningarna.

De politiska relationerna mellan de båda högsta statsorganen var från början irriterade. Den ordinarie representationen var vida mer konservativ än den konstituerande församling, vald ett år tidigare, som utarbetat författningen. Bönderna, massan av befolkningen, valde övervägande monarkister, av vilka ett flertal var orleanister, en mindre grupp legitimister (anhängare av den 1830 avsat- ta bourbonska linjen) och ett fåtal bonapartister. Monarkisterna, omkring 450 av representationens 750 medlemmar, drömde om en restauration, men kunde inte ens på en tronkandidat och fruktade starkt folkligt motstånd i storsstäderna. De moderata republika-

erna, borgerliga demokrater, var blott ett hundratal. Vänstern bestod av omkring 200 radikaler, av vilka en del socialister med planer på en ekonomiskt-social omdaning. På alla håll befärade man att "de andra" skulle bryta borgfreden och slå till först. Ministärerna var beroende av parlamentet, men splittringen inom detta gav presidenten stor handlingsfrihet; den ministeriella instabiliteten var lika stor som under den tredje republiken.

Den nye Napoleon saknade sin farbrots geni, kraft och intensitet, men han var genom farbrodern ännu tidigare än denne inriktad på att nå makten. Om hans förmåga har de mest skilda omdömen givits; han har kallats skarspsinnig och konstruktiv, lat och oduglig och framför allt en gåta. Han skrev en rad böcker, mest vagt ideologiska skrifter, med Napoleondyrkan, nationalism och socialradikalism, som enligt min mening utan att vara originella väl kan likställas med den politiska andraklasslitteraturen från den tiden; han hade också efter sin militära utbildning i Schweiz författat en handbok om artilleri, som fått goda vittnesord av experter. Den lystnad efter makt och ära som var hans mest utmärkande drag maskinerades av mänskliga drag; en blyghet som gjorde honom till en god lyssnare, en älskvardhet, en "bonté", som drev honom till vänlighet i småsaker, generositet mot anhängare och tolerans mot fiender, en erotisk apt som till skillnad från den store farbrodern var förenad med både ömhet och kraftförstärkande jakt efter vällyst. Jag vet ingen historisk gestalt om vilken jag läst mycket som har så obestämda och undvikande konturner. Porträtten, av Tocqueville, av Ollivier (vars märkliga dagbok nyss utgivits), av släktingar

och vänner, är helt olika.

Napoleons politik var inriktad på att vinna de stridande grupperna och att samtidigt spela ut dem mot varandra. Genom att låta franska trupper återinsätta påven som härskare i Rom blev han populär bland de konservativa. Genom att protestera då parlamentet beslöt att begränsa rösträtten genom restriktiva bestämmelser, som utslöt tre miljoner, ökade han sin prestige bland arbetarna. Genom sina offentliga tal — bättre och bättre upplästa — förblev han, i detta skede då politiker blott talade i sina valkretsar och knappt det centrum för uppmärksamheten, den ende man i Frankrike som alla kände till. Dessa tal väjdade, omväxlande eller på en gång, till nöjda och missnöjda; som från farbrodern ärvda "napoleonska" idéer framfördes storhet, ära, fred, ordning, materiellt framsteg och, utan varje precisering, sociala reformer.

Det är osäkert när planerna på en statskupp mognade. Säkert är att presidenten redan tidigt handlade så att en statskupp blev möjlig. Nya prefekter, nya generaler, tillgivna eller åtminstone lydaktiga, tillsattes. Redan under år 1849 fick generalerna order att ordna acklamationer vid presidentens trupprevyer: "Leve presidenten", "Leve Napoleon", "Leve kejsaren". Revyn i Satory oktober 1849 blev ryktbar; infanteriet var tyst, ett kyrassärregemente red förbi i tystnad, medan ett annat höjde leverop, från dragoner, lansjävrer och husarer dånade hyllningarna. Det gick bättre och bättre; officerarna instruerade sitt folk, och de regementen som rutit bäst fick tusörrer eller extra bespisning. Pressen smickrades eller mutades; den av parlamentet antagna restriktiva tryckfrihetslagen tänktes som ett vapen mot radikalerna, men verkade sannolikt till Napoleons favör.

Napoleon levde högt. Han roade sig redan kejsarligt — nöjena tycks ha tagit mera tid än politiken — och han representerade i stor stil av politiska skäl. Parlamentet var ovilligt att ge alla de löneförhöjningar som begärdes, väl förklarligt då man misstänkte att pengarna skulle användas till en omstörtning. Då planerna på statskupp tog fast form under år 1851 lånade presidenten från alla håll. Den främsta kreditgivaren var hans fasta älskarinna sedan den senaste Londonjouren, miss Howard, nyligen ägnad en ingående biografi av André Maurois dotter; miss Howard, som blivit rik i en tidigare förbindelse, lär ha satsat omkring 200 000 franc, därmed ökande sina fordringar på älskaren till 3,5 miljoner. Även små bidrag mottogs gärna; kusinen prinsessan Mathilde pantsatte sina juveler och bidrog med 4 000 franc. Det gällde att under några månader kunna muta och belöna för att vinna spelet — sedan skulle kejsardömet och solvensen komma.

Det gällde också att samlade hand-

fast och duktigt folk till den stora aktionen. Urvalet var utomordentligt; en grupp desperados, spelare, skojare och libertiner. General Saint-Arnaud, två gånger avskedad ur armén för sedlighetsårande eller kriminella handlingar, sändes till Algeriet för att genom en expedition, som överreklamerades i pressen, vinna rykte, och utnämndes sedan till krigsminister. Maupas blev polisminister; han hade som prefekt förklarar för den allmänne åklagaren i en process att bevis inte skulle saknas — "dem placerar jag själv hos de anklagade genom mina poliser". Den mest lysande, genom sin humor och cynism festlige i gruppen var inrikesministern greve (sedan hertig) de Morny, presidentens halvbror (här var de Flahaults faderskap ostridigt), känd inom societeten för sitt höga spel och sina tvivelaktiga penningaffärer. Några var äventyrare utan att vara brottslingar, så främst den blivande hertigen av Persigny, en sergent som tidigt blivit Napoleons förtrogne; "den ende riktige bonapartisten i landet är Persigny, och han är galen", anses vara kejsarens lustigaste yttrande. Inom denna fylking av gangster skred presidenten fram, mild, älskvärd, litet svärmodig, med halvslutna ögon under de tunga ögonlocken, i realiteten ledare med obestridd auktoritet.

En intressant detalj i förberedelserna är propagandan för obetingad militär lydnad och lojalitet. I tal och dagorder förklarade de invigda cheferna för officerare och soldater att befallningar måste verkställas utan prövning och tvekan och att ansvaret helt föll på den högsta ledningen. "Ingen disciplin är möjlig i en armé där dogmen om den passiva lydnaden skulle vika för en rätt till prövning... Ansvaret vilar på chefen som ger order, och detta ansvar täcker alla former av lydnad och verkställighet" (Saint-Arnaud); "ni måste passivt lyda mina order... Vad som än händer täcks ni av mitt ansvar" (general Magnan, kommandant i Paris).

Napoleon var romantiker, och statskuppen blev på en gång verklighet och teater. Tiden fastställdes till den 2 december, dagen för den store Napoleons kröning och Austerlitz sol. Den 1 december var stor mottagning i Elyséepalatset; presidenten var som vanligt blygsamt förbindlig mot ambassadörer, politiker och societetsfolk. Fram på kvällen samlades konspiratorerna, galonerade och ordensprydda i en inre salong. Napoleon drog fram sin dossier om statskuppen, betitlad "Rubicon", lät repetera huvudpunkterna i programmet och bjöd på champagne. "Ja, då börjar vi, mina herrar." Trupper och poliser placerades på alla viktiga platser, de farliga politikerna arresterades, och i gryningen distribuerades affischer under tecknade av presidenten och kontrastsignerade av inrikesministern; "i det franska folkets namn" upplöstes parlamentet, den allmänna rösträtten återställdes, beläg-

ringstillstånd proklamerades och en folkomröstning om den nya ordningen förebådades. Reaktionen inför det skedda var inte stark. I Paris inskred militären — av misstag — med onödig stränghet mot en demonstration, och några hundra personer blev nedskjutna (antalet dödade i juni 1848 beräknas till nära 5 000). I provinserna förekom en del oroligheter, men lugnet återställdes inom kort. Prästerna välsignade kuppen, det blev hausse på börsen, priser och arbetstillfällen steg. Folkomröstningen den 21 och 22 december bekräftade Napoleons diktatur med 7 145 000 mot 592 000. Man kan utgå från att rösträkningen var korrekt; i Paris var antalet röstberättigade 132 000 mot 80 000 nejstämmor. På tryckning och ensidig propaganda spelade en roll, men ingen torde bestrida att bakom den nya regimen stod en väldig, om också till större delen mera resignerad än entusiastisk majoritet.

HERBERT TINGSTEN